

Марко АТЛАГИЋ*

ДВОГЛАВИ ОРАО КАО ХЕРАЛДИЧКИ СРПСКИ СИМБОЛ У ГРБУ ПЕТРОВИЋА

Од идеолошког скрнављења српске и црногорске историје и традиције исказане у лику српског и црногорског државног грба из 1946. године, па до данас, прошло је пола вијека. На исправљању неправде нанесене српској и црногорској историји и традицији, учињено је практички мало, али је вријеме ипак доносило и све веће изазове.

Сами „тектонски поремећаји”, који су изазвани распадом комунизма у источној Европи били су само иницијална капсула за дуго и брижљиво припремано разбијање Југославије и крвави национални рат као његово највеће „достигнуће”. Као посљедица тога, на просторима претходне Југославије прво су се отцијепиле Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Македонија, да би од остатка Југославије (Србије и Црне Горе) потом била формирана нова држава Савезна Република Југославија (СРЈ). Такођер, на српским етничким просторима у Хрватској и Босни и Херцеговини створене су још двије српке државе и то Република Српска и Република Српска Крајина.¹

Са хералдичког аспекта практички је мало учињено. У ствари и јесте учињено, али из разних идеолошких и политичких разлога, најмање је учињено тамо гдје је било најпотребније у Србији, матичној држави васколиког српског народа. Дакле, све српске државе, осим саме Србије, извршиле су одређени повратак традиционалним хералдичким и историјски утемељеним симболима, посебно када су у питању симболи саме државности.²

---

* Доктор историјских наука, ванредни професор Филозофског факултета, Приштина.

¹ Са настанком нових држава на простору СФР Југославије долази до појачаног интереса за хералдику, односно грбове, како појединих породица тако и за грбове градова и држава. У том интересу долази до враћања традиционалним хералдичким симболима, а ли у томе је било доста импровизација и фикције.

² Маријан Гркалић, *Хрватски грб*, Загреб, 1990.; Иво Бањац, *Грбови биљези и деншићеша*, Загреб, 1991.; др Марко Атлагић, *Симболи српске државности у грбу*

Област српске хералдике, а посебно српске државне хералдике, као у Србији тако и у Црној Гори, релативно је слабо обрађена. Сама промјена државног и политичког амбијента до којег је дошло у задњих десетак година, довела је до новог интересовања и потребе да се проблематика симбола српске државности, како оних у грбу Србије тако и оних у грбу Црне Горе, актуелизује. То је довело до симултаног бујања хералдичке и псеудохералдичке фикције, као супстанције за недостатак знања и разумијевања симбола српске државности у грбу Србије и грбу Црне Горе.

У Црној Гори, рад на повратку традиционалним симболима и знамењима прилично је добро вођен и на крају успјешно окончан крајем 1993. године скупштинским усвајањем, на традицији заснованог хералдичког рјешења.

Из архивских података не можемо закључити да су народни главари у Црној Гори имали специјалне грбове који би значили њихово звање и положај у племанској организацији или државној управи.³

Међутим, за вријеме Петра II Петровића Његоша (1831-1851), ипак је забиљежено да су његови *перјаници* имали на капама по два слова, тј. иницијале оне нахије којој су припадали (перјаници из Катунске нахије „К. Н.“). значајно је напоменути да су већ од 1854. године постојали и посебни грбови *сенаторска*, *капетана* и *перјаника*.⁴

Сенаторски зрб био је позлаћени двоглави орао с иницијалима „Д. Г” на грудима, а испод орла је лав.

Грб капетана је био сличан сенаторском, само што су орао и лав били причвршћени на позлаћеној плочи.

Перјанички зрб је био исти као и грб капетана, само што је сав од сребра.

За вријеме књаза Данила уведена су још два грба: *кнеза зарде* – позлаћени двоглави орао, а испод њега двије укрштене сабље, и *зрб шћишоноша* (командира чете) који је био сличан перјаничком, само што су му испод додане двије укрштене сабље. Књаз Данило није носио никакав грб, док је краљ Никола имао на капи сенаторски грб оивичен и присут драгим камењем, а на грудима орла били су иницијали његовог претходника и стрица, књаза Данила („Д. Г”).⁵

У току владавине Николе (1860-1918), грбове су имали и разни државни чиновници: *сенатори*, *бригадири* (генерали), *командири* (мајори), *капетани* (војни, племенски), *поручници*, *војнички поручници*, *водници*, *краљеви шћело-*

бу Републике Српске, Бања Лука, 1997.; Милић Милићевић, *Грб Србије*, Београд, 1995, 103-109; Гојко Маловић, *Под лажним знамењима*, Политика, 26. 06. 1991, стр. 23.

³ Златко Младићевић, *Симболи српске државности*, Крагујевац, 1994, 73-75.

⁴ *Енциклопедија Југославије*, IV, Загреб, 1986, 557.

⁵ Миомир Дашић, *Увод у историју*, Титоград, 1988, 318.

хранишћељи, ђерјаници, њошићански службеници, музиканти и други. И барјактари су имали своје грбове. Барјактар све црногорске војске, алај барјактар, носио је сенаторски грб.

Грб Краљевине Црне Горе имао је на плашту двоглавог орла са круном над главом, те жезлом у десној и краљевском јабуком у лијевој канци. У штиту на орловим грудима гдје је зелено поље, а изнад њега на модром пољу, златана лав корача у десно. Одакле Петровићима симбол двоглавог орла? Шта он означава у грбу Петровића? Који облик орла је у грбу Петровића? Да бисмо одговорили на ова питања, потребно је анализирати двоглавог орла у Европи, Византији и Србији.

ДВОГЛАВИ ОРАО У ЕВРОПИ

Крсташи су врло радо означавали источњачке животиње за хералдичке симболе у својим грбовима. Од краја XII вијека масовно се јавља и двоглави орао у грбовима западне Европе, који постепено потискује једноглавог римског орла.⁶

1. Најстарији сачувани примјер европског двоглавог орла је печат грофа Лудвига од Сарвердена из 1185. године; 2. Из исте 1185. године, сачуван је фландријски владарски печат са једноглавим орлом. За нас је занимљив јер има вертикална крила. То ће постати један утицајан „хералдички тип орла”, у односу на „српског орла”.

ВИЗАНТИЈСКО ПОРИЈЕКЛО ОРЛА

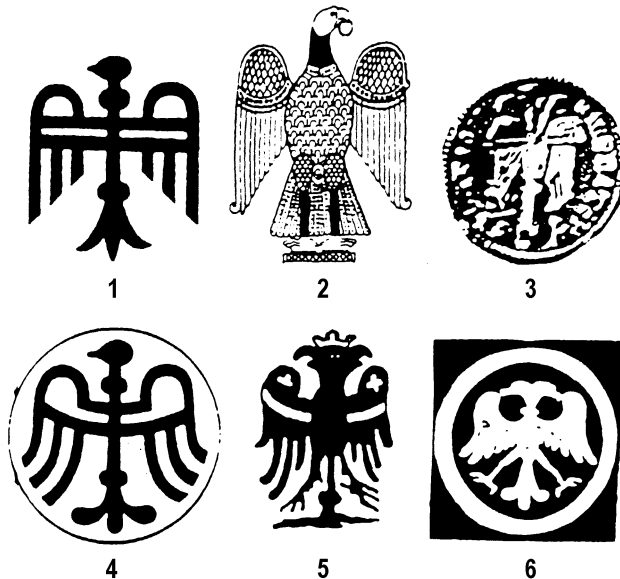
Византија је једноглавог орла примила од Рима, а двоглавог од краја XIII вијека.⁷ Изглед ових орлова био је под јаким утицајем азијских народа, а нарочито преко исламске умјетности. Гледано са хералдичког становништва, у Византији су се формирала два типа орла: први тип орла има увијек верти-

⁶ Александар Соловјев, *Историја српског грба*, Београд, 2000, 329-332.

⁷ Исти, *Историја српског грба*, Загреб, 2000, 229-310.

кална крила и врло често га видимо на тканинама као тапет (мустра), гдје су поређани један поред другог, због чега је највјероватније добио овај облик;⁸ други тип су орлови у „слободном простору”, са изразито раширеним искошеним крилима. Оба ова типа византијских орлова сачувала су источњачку изворност, богату декоративност и симболичко магично значење.

У оквиру другог византијског типа орла настаје и српски двоглави орао, чија је додатна карактеристика: да је углавном укомпонован у кругу, што значи да најчешће није у слободном простору, а није ни компонован „у штиту”.⁹

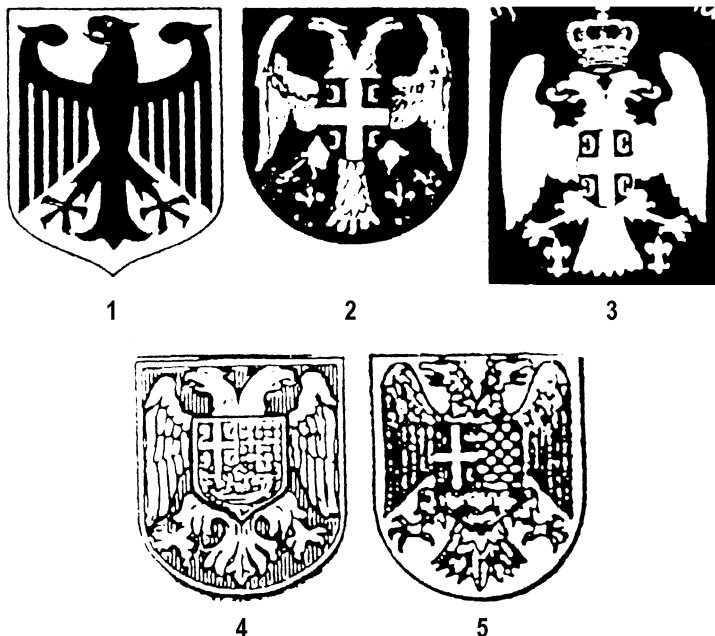
1. Шема првог конструктивног типа византијског орла.
2. Византијски државни орао на одјевној свили из X вијека.
3. Двоглави орао на дивану деспота Јована Угљеше Мрњавчевића.
4. Шема другог типа византијског орла.
5. Детаљ цртежа византијске царске заставе из 1336. године, гдје је орао укомпонован у постојећи простор заставе.
6. Тип немањићког орла, детаљ орнамент са текстила из манастира Жиче (1207-1120).

⁸ Проф. Др Милош Ћирић, *Рађање националног симбола*, Политика, 27. 08. 1991., 19.

⁹ Проф. Др Милош Ћирић, Исто, Политика, 30. 08. 1991., 19; Александар Соловјев, *Засијава Стефана Душана над Скопљем 1339*, Гласник Скопског научног друштва, XV-XVI, 9-10, Скопље, 1936, 345-348.

ДВОГЛАВИ ОРАО – БИЈЕЛИ АДЛЕР

Аутентична фигура српског орла је заборављена. Због полувјековне паузе у хералдици, упамтили смо само најгору фазу у најлабавијем хералдичком периоду, када је настао и први српски грб. Србија никада није имала свој прави аутентични и потпуни хералдички грб са „српским орлом”.

1. Примјер њемачког Адлера.
2. Грб Краљевине Србије.
3. Грб Краљевине Србије на застави гарде из 1904.
4. Грб Краљевине СХС из 1918.

ГРБ ПРИНЦА АЛЕКСАНДРА II КАРАЂОРЂЕВИЋА

Заједничко за све ове грбове (1-5), јесте, да досљедно чувају карактеристике њемачког Адлера. Да је њемачки Адлер¹⁰ случајно са двије главе и бијел, сви наши примјери би изгледали као њемачки орлови из прошлог вијека. У великој мјери су у карактеру исти: вертикална и подигнута крила

¹⁰ М. Колар, *Чешка хералдика*, Прага, 1908, 202.

у висини главе, полукружни горњи дио крила са повијеним завршетком у виду запете (4) са укусо засјеченим доњим дијелом крила (посебно 3 и 5).¹¹

Стојан Новаковић је хтио да у грбу Србије из 1882. године прикаже „немањићког орла”. У својој књизи 1886. године, објашњава како је склопљен нови грб Србије. Међутим, он прекоријева Орбинија и Павла Ритера Витезовића због тога што је „њихов нацрт одустао од онога облика који нам права старина у својим аутентичним облицима предаје”. Новаковић се изненадио када је видео „њемачке орлове” у Жичи, па каже: „И ови орлови као и они на краљевским хаљинама и на слици Св. Ђорђа, стилизовани су и крила су им у полету, али нешто више раширена, него обично”.¹²

НЕМАЊИЋКИ СРПСКИ ОРАО

У Бијелом Пољу, прије 1190. године, сачуван је први српски двоглави орао, на плашту великог хумског кнеза Мирослава (Немајићког брата), у круговима као „коласте аздије” који помиње и народна пјесма.¹³ Од тада су сви Немајићи, и дио властеле, користили лик двоглавог орла као симбол власти (али не и као грб), па и касније, скоро до XV вијека.¹⁴ Кроз читав овај вијек, у Србији се формирао тип двоглавог орла с посебним карактеристикама: орлови су најчешће бијели, већина их је укомонована у кругове, па су зато широки са изразито искошеним крилима, која су у горњем дијелу умекшана и са наглашеном декорацијом; надаље, двије главе излазе из једног врата и увијек су више од крила, реп је лиснат или у облику обрнутог крина (љилијана), најчешће орлови инају око врата и на репу колут (колтур, прстен); већина глава је са полуотвореним кљуновима и без избаченог језика. Такав лик орла, а јавља се од краја XII па до краја XV вијека, можемо назвати „немајићки орао”. Он се формирао као тип „српског орла” у оквирима немајићке средњовјековне државе и њихове умјетности.¹⁵

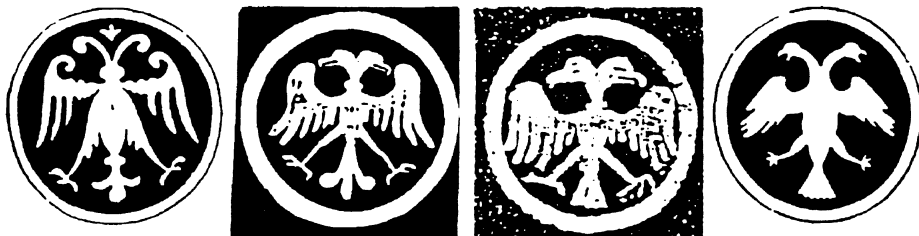
¹¹ F. Wappenkunde, München, 1914, 21.

¹² Грб Србије из 1882. године има хералдички симбол орла њемачког типа – Адлера. Тај грб дали су саставити Стојан Новаковић и Чедомиљ Мијатовић, а ликовно рјешење обавио је фон Штрел (*von Ströhl*), узорни хералдичар оног доба. Он је највјероватније због свог поријекла учинио много да се изглед орла германизује.

¹³ Милић Милићевић, *Грб Србије*, Београд, 1995, 93.

¹⁴ Стојан Новаковић, *Хералдички обичаји код Срба у њимени и књижевности*, Годишњак Николе Ђупића, VI, 1884, 41-73.

¹⁵ Н. Дучић, *Српске сфрагистичке и хералдичке старине*, Старинар I, 1884, 16 и т. VI, сл. 5; L. Thaloczky, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens*, L. 1914, 278.

1

2

3

4

1. Најстарији сачувани српски двоглави орао – детаљ са плашта великог хумског кнеза Мирослава, са ктиторске слике у цркви Св. Петра и Павла на Лиму код Бијелог Поља, прије 1190.
2. Тип немањихког орла – детаљ орнаmenta са текстила из манастира Жиче (1207-1220).
3. Детаљ орнаmenta са текстила из манастира Велућа (крај XIV вијека).
4. Детаљ са одијела Стефана Првовјенчаног (1217-1227).

ГРБ ЦРНОЈЕВИЋА

Двоглави орао, који у Србији нестаје за дуже вријеме, наставља свој живот преко грба црногорске династије Црнојевића, код који је вјероватно био златан на црвеном пољу.¹⁶ Иван Црнојевић је око 1485. године сазидао Богородичин манастир на Цетињу. На капителима стубова јасно се види двоглави орао.¹⁷ Знаменити Цетињски октоих, штампан 1494. године, на више мјеста носи двоглавог орла са монограмом на грудима. Око штита је ловоров вијенац.¹⁸

¹⁶ Лазар Томановић, *О Ивану Црнојевићу*, Сремски Карловци, 1903, 10-11.

¹⁷ Душан Спасић, Александар Палавестра, Душан Мрђеновић, *Родословне таблице и зрбови српских династија и власите*, Београд, 1991, 211-212; Ненад Лемајић, *Српски народни њрваци, злавари и старјешине после њројасији средњовековних држава*, Нови Сад, 1999, 96-98; др Перо Шоћ, *Прилози за културну историју Црне Горе*, стр. 135; Иван Божић, *Владавина Црнојевића*, Историја Црне Горе, књ. 2/2, Титоград, 1970, 277-278; Миомир Дашић, *Увод у историју*, Титоград, 1988, 316-317.

¹⁸ Хералдички опис грба гласи: штит је срцолик са зашиљеним горњим дијелом; на штиту је крунисани двоглави орао, коме је на грудима монограм Црнојевића; испод орлових крила налазе се четири шестокраке звезде, а око штита је ловоров вијенац који изнад штита улази у круну.

1

2

1. Двоглави орао у Цетињском октоиху.
2. Двоглави орао из манастира на Цетињу.

Занимљиво је да орао на грбу Црнојевића мијења изглед. Појављује се на црвеном пољу као златан, како га приказују илирски грбовници, али и као бијели (сребрни) у једној млетачкој хроници с краја XVI или почетка XVII вијека. Углавном има карактеристике српског немањићког двоглавог орла.

ДВОГЛАВИ ОРАО У БОСНИ

Крајем XIV вијека пренесен је из Србије у Босну двоглави орао.¹⁹ У Босни ће симбол орла постати директно грб, и то баш династије Немањића. Најлазимо га на великом печату краља Стефана Дабише (1391-1395) из 1395. године. Дабишин печат је само поновљени печат краља Твртка (1377-1391).²⁰ Током своје владавине, Твртко се појављује као обновитељ српске државе. Стога му и припада тзв. „двострука круна” или „сугуби венац”. Зато његов печат носе два штита. На десној хералдичкој страни двоглави орао је симбол Немањића. Твртко је био праунук краља Драгутина, дакле, директни пото-

¹⁹ Милић Милићевић, *Грб Србије*, Београд, 1995, 34; Павао Анђелић, *Средњовјековни печатни из Босне и Херцеговине*, Сарајево, 1970, 23.

²⁰ Овај Твртков печат спомиње и он сам у повељи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу, изданој у Моштрима 12. марта 1380. године. Повељу са фотокопијом објавио је Q. Thalloczy у Гласнику земаљског музеја БиХ, Сарајево 1897, 183-191.

мак Немањића. Као такав, он се 1377. године крунисао у Милешеви за краља „Србљем, Босне, Приморја и Западим Странама”. Други – лијеви штит на печату заступа Босну. Према томе, двоглави орао је у Босни у другој половини XIV вијека почео да се употребљава као прави грб, и то баш грб династије Немањића, са свим карактеристикама немањићког типа орла.

Реконструкција аверса великог печата краља Твртка I

ДВОГЛАВИ ОРАО У ГРБУ ПЕТРОВИЋА

Грб Петровића-Његуша, од времена када се он појављује, у исто вријеме је и грб Књажевине Црне Горе (што је била уобичајена владарска пракса).²¹ То је, у ствари, нововјековна инверзија првобитне средњовјековне праксе да владарски лични грб постаје уједно и државни грб. Двоглави орао и лав појављују се као хералдички симболи за владе књаза Данила на званичним ознакама као што су сенаторски и гардијски грбови, односно ознаке чино-

²¹ *Енциклопедија Југославије*, IV, Загреб, 1986, 557.

ва.²² За вријеме владавине књаза и краља Николе, сва важнија државна звања и војни чинови имали су као симбол различите хералдичке представе у којима су се појављивали, између осталог, и двоглави орао и лав.

Грб Петровића-Његуша. Из грба се види као симбол двоглави орао. Међутим, он нема карактеристике немањићког српског двоглавог орла. Орао је раширених крила (руски орао) – уздигнутих, крила су виша од главе орла.

Црногорски митрополити XVIII вијека печатили су своје акте грбом на коме се изнад лава у пролазу налазио двоглави орао (документ митрополита Саве из 1752. године). Таквим грбом су се од 1851. године служили и црногорски књажеви.

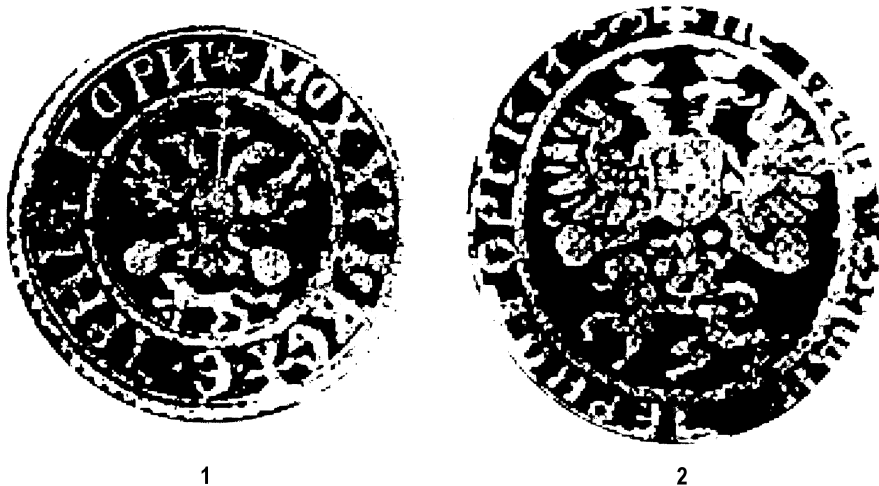
²² Вук Караџић, *Долазак Данила у Црну Гору*, Записи, књ. XXIII, 1940, 167; М. Дашић, *Увод у историју*, Титоград, 1988, 318-319.

Грб црногорске дворске заставе.²³

Послије поменутих Црнојевића, а већ од 1697. године, Црном Гором и Брдима је владала (поријеклом од херцеговачких (Х)ераковића) династија Петровића-Његуша.²⁴ Тек се од њих, почетком XIX вијека, појављују први прави црногорски државни грбови који ће за вријеме владике и владара Петра II Петровића Његоша (1813-1851) добити стандардну хералдичку форму

²⁴ Душан Спасић, Александар Палавестра, Душан Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и власице*, Београд, 1991, 243-244.

засновану на комбинацији сребрног двоглавог орла – симбола Немањинког царства, и лава у ходу (или лежећег) – симбола владика Црне Горе.²⁵

1. Грб на печату читаве Црне Горе.
2. Печат општи црногорски.²⁶

На овим печатима видимо двоглавог орла руског типа. Двоглави орао у грбу Петровића Његоша је по облику руски, а не српски немањинки, што је нелогично, иако он симболизује наслеђе Немањинца. Било би логично да је у грбу династије Петровића Његоша српски немањинки тип двоглавог орла. То што у грбу Петровића Његоша нема немањинког типа двоглавог орла, разлог су илирски грбовници који су масовно фалсификовали хералдичке симболе, па је тако испуштен и немањинки тип орла, који је замијењен руским типом, и добра сарадња Црне Горе и Русије у то вријеме.

Хералдичка српска традиција у Црној Гори оставила нам је ове симболе српске државности: вучју главу (симбол Балшића), двоглавог орла (симбол наслеђа Немањинца из грба Петровића), лава (симбол епископа) и петокраку звијезду (симбол слободе). Зато, код реконструкције грба Црне Горе треба водити рачуна да се у њему нађу ови симболи српске државности: вучја глава, двоглави орао немањинког типа, лав и петокрака звијезда као сим-

²⁵ Анђа Капичић-Драгичевић, *Краљ Никола у дјелима ликовних умјетника*, Цетиње-Београд, 1991. (обратити пажњу на грбове на портретима краља Николе); др Јевто Миловић, *Зборник докумената из историје Црне Горе (1685-1782)*, Цетиње, 1956. (фотокопија писама црногорских владика и главара из XVII и XVIII вијека), 353-383.

бол слободе. Међутим, династија Петровић Његош оставила нам је два најзначајнија симбола српске државности у Црној Гори: *српскоџ немањићкоџ двоџлавоџ орла* (иако по облику руског) и *лава у ходу* – симбол епископа.

Не може двоглави орао у грбу Црне Горе означавати српско немањићко наслеђе, а по облику бити руски тип двоглавог орла, већ треба да он по облику буде српски немањићки тип, пошто он симболизује наслеђе Немањића као симбол српске државности у грбу Петровића Његоша, односно грбу Црне Горе. Код евентуалног конципирања новог грба, или реконструкције постојећег, историчари би о овом проблему морали повести рачуна и тиме допринијети исправљању неправде нанесене српској црногорској традицији и историји.

Др Марко Атлагич

ДВУГЛАВЫЙ ОРЕЛ КАК ГЕРАЛДИЧЕСКИЙ СЕРБСКИЙ СИМВОЛ В ГЕРБЕ ДИНАСТИИ ПЕТРОВИЧ-НЕГОШ

В гербе сербских Чарноевичей находился двуглавый орёл „Неманического типа”. В гербе династии Петрович-Негош он тоже занимал место как основной гералдический символ, который представлял собой наследствие Неманичей. Несмотря на то, что он по своей форме напоминал на русский тип этого гералдического знака.

Русская форма двуглавого орла взята ими потому, что Черногория считала Россию своей защитницей. Поэтому, при реконструкции настоящего герба Черногории наде рассчитывать, чтобы в нём занял своё место двуглавый орёл сербского Неманического типа, ибо он в гербе династии Петрович-Негош представляет собой наследие Неманичей.

